

дициною, математикою, політологією. Нас цікавить толерантність як терпимість до чужих думок, поглядів, вірувань, поведінки в найбільш універсальному загальнокультурному значенні. Це у принципі і складає головну мету та сутність формування правової культури у правовиховному процесі.

Історія ХХ ст. демонструє невідкладний і закономірний процес глобалізації, що протікає в умовах планетарної кризовості. Цей імперативний по суті і характеру процес соціальної трансформації є внутрішньо суперечливим і синергійним, містить як позитивні за дією елементи, так і негативні. Останні спричиняють антиглобалізм як соціально-політичний протестний рух, що поширюється в усьому світі. Проте багато найбільш позитивних сторінок людської історії наповнені явищами прямо протилежними – толерантними. Саме толерантність є якістю людських відносин, що дозволяє сподіватися на можливість прийнятного майбутнього. Таким чином, глобалізація і толерантність знаходять контури пов'язаних соціальних імперативів, які повною мірою проявляються через правовиховні процеси.

На нашу думку, процес глобалізації буде успішним лише в тому разі, якщо він позитивно позначиться на загальному стані правової культури як результату правового виховання. У цьому відношенні правова культура є смислотворчим центром, навколо якого шикуються практично вся культурна, духовна, етична (в цілому правовиховна) діяльність людини.

Ю. С. Разметаєва

ПРАВОВА КУЛЬТУРА І ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розвиток і функціонування громадянського суспільства засновані як на інституційних явищах на кшталт неурядових організацій, системи незалежного правосуддя та механізму реалізації прав людини, так і на явищах, що лежать у площині правосвідомості та духовності. Особливе місце посідають правова культура і правове виховання, які справляють значний вплив на формування громадянського суспільства.

Процес становлення громадянського суспільства передбачає сприйняття ціннісного змісту прав людини, усвідомлення того, що їх реалізація залежить як від створення відповідних механізмів та процедур з боку держави, так і від активності індивідів та суспільних інституцій у питаннях реалізації та захисту прав.

У створенні громадянського суспільства має враховуватися ціннісна сутність не тільки правових явищ, а й морально-етичних, особистісних. Саме

духовна складова суспільства передбачає не просто орієнтацію на загально-людські цінності, а й здатність використовувати такі цінності як основу суспільного життя, опору для окремої особи. У цьому контексті великого значення набувають притаманне членам громадянського суспільства усвідомлення себе власниками прав людини, рівними на цій підставі з іншими індивідами, сприйняття людини вищою соціальною цінністю, а не частиною безликої структури і потенційною жертвою державного свавілля.

Особливості правової культури і правового виховання на етапі формування громадянського суспільства зумовлені відповідними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, такими як: 1) відсутність налагоджених механізмів участі членів суспільства в управлінні державою; 2) відсутність налагоджених механізмів реалізації та захисту прав людини; 3) відсутність звички до відповідної активної діяльності; 4) недостатньо високий рівень необхідних правових знань та навичок, а також правосвідомості; 5) розшарування суспільства на групи за ціннісними орієнтаціями протилежного напрямку, наприклад, спрямованість однієї частини суспільства на перетворення його на громадянське, другої – на збереження існуючих соціальних відносин, третьої – на іншу модель суспільства тощо. Слід урахувати також те, що деякі індивіди зорієнтовані на недовіру до відповідних змін, особливо у ситуації затягнутого трансформаційного періоду.

Якщо права культура відображає певний рівень знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій, то правове виховання передбачає мінімально необхідні для особи відомості та якості, надає первинне уявлення про право. Тому одним з найважливіших напрямків розбудови громадянського суспільства мають стати організація і функціонування продуманої системи правового виховання. Перш ніж вимагати від індивідів відповідної поведінки, має відбутися мінімально необхідне підвищення рівня правових знань, передусім у сфері прав людини.

Для формування громадянського суспільства особливого значення набуває правова активність як складова правової культури індивідів, що проявляється у комунікації з іншими суб'єктами правовідносин, є ініціативною, спрямованою на досягнення позитивного результату діяльністю.

Сама природа правової активності припускає її тісний зв'язок з правосвідомістю і правовою культурою. Так, індивід, який обирає активну правову позицію, повинен володіти високим рівнем правосвідомості і правової культури, оскільки його дії у сфері права передбачають: 1) наявність відповідних правових знань; 2) уміння та, можливо, навички використовувати правові норми; 3) небайдухе ставлення до окремих проявів права, зокрема до прав людини; 4) здатність до інтерпретації певної життєвої ситуації як правової

тощо. У свою чергу людина, котра обирає неправомірну поведінку як спосіб прояву в правовій реальності, характеризується, щонайменше, неповагою або індиферентним ставленням до права, певними деформаціями правосвідомості та невисоким рівнем правової культури.

При спілкуванні з іншими індивідами та провадженні діяльності, в яку включаються останні, людина одержує якість суб'єкта комунікації, учасника правового дискурсу. При цьому вона повинна не тільки ставитися до іншого суб'єкта як до рівного, такого, що гідний відповідного обсягу прав і свобод, а й співвідносити свої інтереси з інтересами цієї людини для того, аби уникнути порушення її прав. Саме у такій комунікації права людини і право в цілому одержують своє вираження, втілення у відповідних суспільних відносинах, перестають бути тільки змістом нормативних актів, а стають змістом конкретних життєвих ситуацій. Так, якщо немає контрагента, людини, зобов'язаної утриматися від порушення певного права або сприяти його здійсненню, то немає і повного здійснення цього права. Крім того, навіть наявне право особи, що підкріплене обов'язком невизначеного кола осіб утриматися від його порушення, містить лише потенційні можливості індивіда. Наприклад, якщо особа не користується правом на освіту, то вона не включається у відповідний процес поряд з іншими індивідами, не взаємодіє з ними, а закладена цим правом можливість залишається нереалізованою.

Створення громадянського суспільства базується в тому числі на усвідомленні індивідом позитивної значущості права в цілому і прав людини зокрема. Разом з тим, коли це відбувається всупереч культурній традиції, яка укорінена в суспільній свідомості, то індивіди важко адаптуються до соціальних змін, виникає відторгнення останніх. Отже, правове виховання не має провадитися за рахунок нав'язування переважного типу поведінки і не може бути засноване на очікуванні швидкої зміни менталітету індивідів. Правомірна, соціально-активна діяльність повинна провадитися за власним рішенням суб'єкта, при усвідомленні потреби до такої діяльності, а не нав'язуванні ззовні і має бути заснована на готовності особистої участі у правовідносинах.

Громадянське суспільство здатне захищати правові ідеали та цінності, на відміну від суспільства, що трансформується. У цьому контексті особливого значення набувають правова освіта і правове виховання, за допомогою яких правові цінності утверджуються у свідомості індивідів, а також формуються відповідні знання та вміння з реалізації прав людини. Рівень правової культури і система правового виховання індивідів на етапі формування громадянського суспільства залежать і від культурної особливості останнього, менталітету людей, традицій та звичаїв. Звідси випливає, що при створенні громадянського суспільства за певною моделлю потрібно враховувати відмінності,

що пов'язані з національно-культурним контекстом упровадження такої моделі у дійсність.

Таким чином, формуванню громадянського суспільства можуть сприяти ті чинники, що перебувають у сфері духовного життя особи, формують індивідуальну правосвідомість і правову культуру. Вирішальна роль у цьому процесі належить правовій освіті і правовому вихованню, як обов'язковим, так і одержуваним через інституції громадянського суспільства. При цьому ціннісними орієнтирами правової культури і правового виховання повинні виступати права людини. Оскільки належна реалізація правових можливостей людини збігається з інтересами громадянського суспільства і правової держави, правове виховання має здійснюватися за рахунок дій як суспільних інституцій (наприклад, просвітницька діяльність щодо реалізації прав людини), так і держави (наприклад, упровадження освітніх програм з вивчення таких прав).

Н. И. Сатохина

КОГНИТИВИЗМ И НОНКОГНИТИВИЗМ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРАВА И ПРАВОВОМ ОБУЧЕНИИ

С такими поняттями, як доказательство или объективная истина, юристам приходится сталкиваться ежедневно. Став неотъемлемой частью юридической терминологии, эти концепты, эпистемологические по своей сути, в свою очередь определяют и структуры правового мышления. Поэтому правосудие нередко понимается как исключительно когнитивный процесс по аналогии с научным познанием. Но так ли это? Является ли вообще правовое суждение результатом познания? И какая роль отводится при этом субъекту права, который является по сути только объектом такого познания? Какой вес имеют права и свободы этого лица, если на другой чаше весов – объективная истина по делу? Представляется, что ответ на эти вопросы зависит от того или иного представления о природе правовой реальности в целом и ее антропологической составляющей в частности. Один из срезов последней связан с полемикой когнитивизма и нонкогнитивизма, которая и стала отправной точкой в осмыслении заявленной проблемы.

Под когнитивизмом здесь понимается методологический принцип, согласно которому сознание в целом и во всех своих проявлениях может быть сведено к знанию и познанию. В гуманитарных исследованиях когнитивистский подход проявляется в использовании эпистемологических концептов (истина,